"Dialogen van beleefdheid"

Tertio, 17 februari 2023

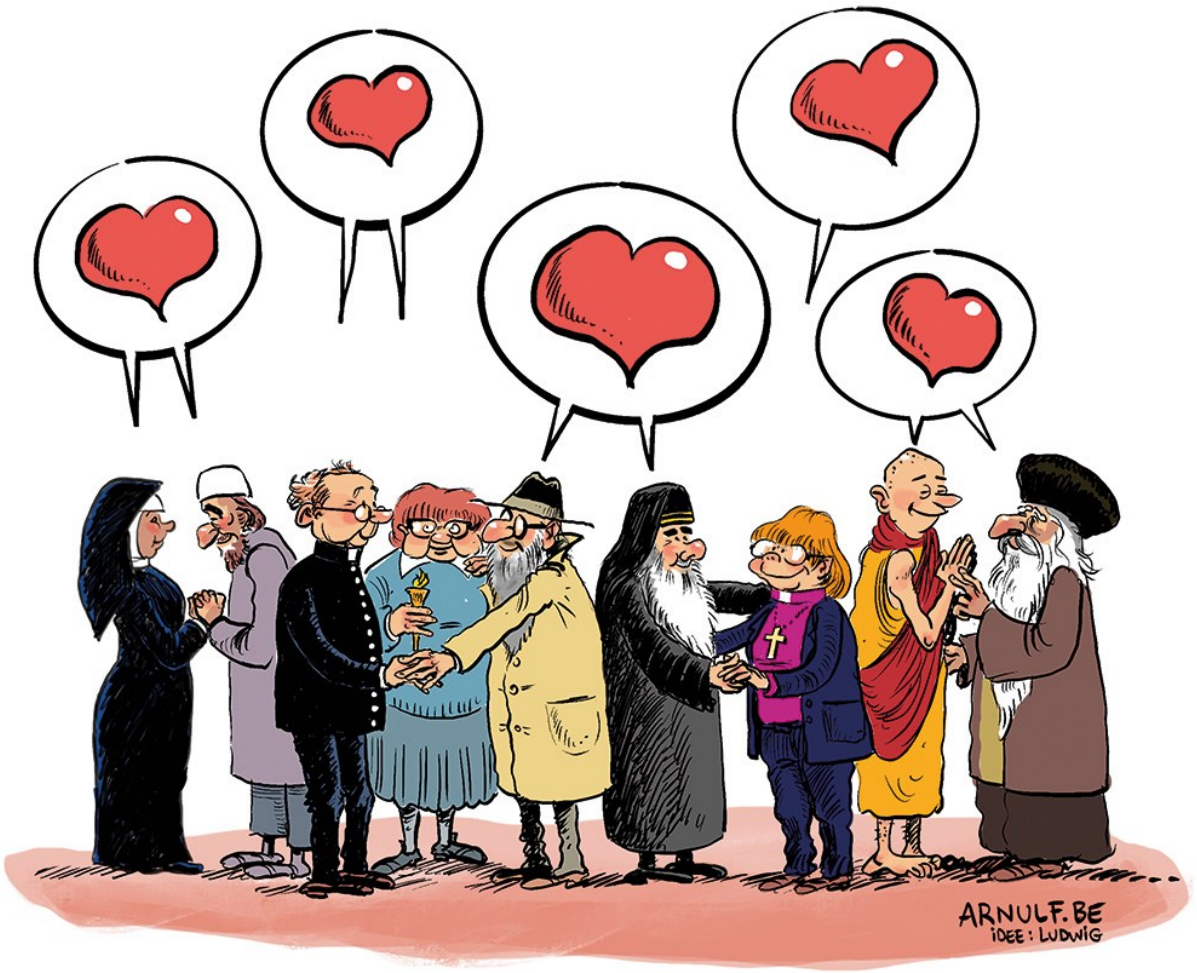

De interreligieuze dialoog blijft volgens theoloog Khalid Benhaddou te vaak steken in welwillendheid en voorzichtigheid. Zolang we het kritische bevragen van elkaars tradities vermijden, blijft de dialoog aan de oppervlakte en verliest hij zijn transformerend potentieel.

Ludwig De Vocht

"Ik heb vaak deelgenomen aan interreligieuze dialogen," zegt Khalid Benhaddou, die vorige maand de Etion Leadership Award mocht ontvangen, "maar ik heb er ook bewust afstand van genomen. Niet uit onwil, wel omdat veel van die gesprekken niet durven door te stoten naar wat wezenlijk is. Ik noem ze soms 'dialogen van de beleefdheid'. Werkelijke dialoog veronderstelt dat je religieuze tradities ook intellectueel ernstig neemt en deskundig analyseert. Christenen en moslims benadrukken graag hun gedeelde waarden, maar zelden worden fundamentele vragen gesteld: hoe zijn heilige teksten historisch geïnterpreteerd? Welke hermeneutische kaders hanteert men in christendom en islam? Waar hebben die kaders tot spanningen geleid, en waarom? Zolang men die vragen ontwijkt en ook de problematische bladzijden van de eigen traditie niet onder ogen durft te zien, blijft het

gesprek steken in vrome algemeenheden. Dan bevestigen we elkaar hoogstens in het idee dat God goed is en dat barmhartigheid belangrijk is. Dat is niet onwaar, maar het is onvoldoende. En intussen blijft de polarisatie gewoon bestaan."

Kwetsbaarheid

"Ik pleit voor dialogen die vertrekken vanuit kennis, inhoud en intellectuele eerlijkheid. Dat betekent dat ik moet toelaten dat jij mijn traditie kritisch bevraagt, en dat jij hetzelfde toelaat in omgekeerde richting. Die wederkerigheid is essentieel. Kwetsbaarheid kan daarin een rol spelen, maar niet als eindpunt. Mijn kwetsbaarheid is geen schild, maar een uitnodiging: ze moet jou de vrijheid geven om scherp te zijn, en omgekeerd. Het doel is niet veiligheid, maar weerbaarheid. Vandaag zie ik echter dat kwetsbaarheid vaak gecultiveerd wordt als norm op zich. Alles moet veilig blijven, conflictloos, risicoloos. Net daardoor wordt het moeilijk om voorbij de oppervlakkigheid te raken. Dat is voor mij een fundamenteel probleem binnen de hedendaagse interlevensbeschouwelijke dialoog."

"Er is te weinig interlevensbeschouwelijke samenwerking rond klimaat en AI."

Sociale media

"Dat verklaart ook waarom de thema's die mensen op sociale media diep verspreiden, zelden aan bod komen in officiële dialogen. Wie echt wil weten hoe levensbeschouwelijke spanningen vandaag leven, moet soms net daar kijken. Sociale media tonen rauw en ongefilterd hoe mensen zich tot elkaar verhouden. Die gesprekken gaan soms verrassend diep en raken aan de kern, maar vaak in een harde, onesthetische en polariserende taal. Bovendien versterken algoritmes echokamers en *confirmation bias*, waardoor mensen steeds verder opgesloten raken in hun eigen wereldbeeld."

Safe space

"De vraag is of we nog plaatsen hebben die functioneren als *'brave spaces'* in plaats van louter *'safe spaces'.* In een pluralistische samenleving hebben we gesprekken nodig die mogen schuren en botsen, zolang het ideeën zijn die botsen en geen personen. We hebben een belangrijk deel van de erfenis van de verlichting veronachtzaamd: het idee dat argumenten worden beoordeeld op hun redelijkheid en rationele onderbouwing. Vandaag kunnen argumenten ongeldig worden verklaard, niet omdat ze onhoudbaar zijn, maar omdat ze als kwetsend worden ervaren. Wanneer dat het dominante criterium wordt, ontstaat er een klimaat waarin mensen het gesprek liever vermijden. Buiten de eigen comfortzone stappen wordt dan een moreel risico, en zo verschraalt het publieke debat."

Zwarte Piet

"Wanneer emoties het primaire referentiekader worden, gaan alle partijen die strategisch inzetten. Als pijn en gekwetstheid doorslaggevend worden, verdwijnt de prikkel om argumenten zorgvuldig te formuleren. Dan ontstaat een concurrentie van kwetsuren. In het debat over Zwarte Piet voelt de ene groep zich gekrenkt door de figuur zelf, terwijl de andere groep zich miskend voelt omdat haar traditie wordt afgewezen. In zo'n context wordt

rationele uitwisseling haast onmogelijk. Het resultaat is een vorm van morele stilstand die polarisatie alleen maar verdiept."

Sociaal engagement

"Interlevensbeschouwelijke dialoog mag zich niet beperken tot het uitwisselen van ideeën en informatie. Hij moet ook gestalte krijgen in ontmoeting en gezamenlijke praxis. Ik geloof sterk in de kracht van echte ontmoetingen, waar mensen elkaar niet eerst als vertegenwoordigers van een levensbeschouwing benaderen, maar als medemensen. Daarnaast is er de dialoog van het sociaal engagement. Levensbeschouwingen delen fundamentele bekommernissen, zoals armoedebestrijding, sociale rechtvaardigheid en zorg voor de aarde. Het is opvallend hoe weinig interlevensbeschouwelijke samenwerking er bestaat rond klimaat en artificiële intelligentie, terwijl net daar sterke morele kaders aanwezig zijn."

"Mensen moeten elkaar in de eerste plaats als medemensen benaderen."

Khalid Benhaddou is niet alleen opiniemaker, hij is ook theoloog. Vandaar de vraag in welke mate de mystiek een braakliggend terrein vormt voor bruggenbouwers in het christendom en de islam? "Mystiek kan een belangrijke brugfunctie vervullen omdat ze de mens terugbrengt tot existentiële vragen: hoe verhoud ik mij tot God, tot de natuur, tot de ander en tot mezelf? Op dat niveau kunnen levensbeschouwingen elkaar werkelijk ontmoeten. Tegelijk is waakzaamheid nodig. In het Westen zie je een hernieuwde fascinatie voor mystiek, vaak als reactie op een rationaliteit die haar grenzen heeft bereikt. Die zoektocht is begrijpelijk, maar niet zonder risico's."

Politiek bewustzijn

"In delen van de islamitische wereld wordt mystiek net actief aangemoedigd door politieke regimes, omdat ze mensen kan losmaken van maatschappelijk engagement. Mystieke bewegingen worden vaak ondersteund omdat ze leiden tot introspectie in plaats van publieke betrokkenheid. In extreme vormen ondermijnt dat kritisch en politiek bewustzijn. Binnen het sjiisme neemt mystiek een centrale plaats in, wat onder meer het Iraanse regime legitimeert. Tegelijk bestaan er rituelen en praktijken die zo ver gaan dat ze moeilijk te verantwoorden zijn en kunnen leiden tot kritiekloze navolging van religieuze leiders."

Vormwereld

"Veel mystieke en esoterische stromingen grijpen terug op het neoplatonisme van Plotinus, met zijn onderscheid tussen de materiële wereld en een hogere vormwereld waarin ware kennis huist. God wordt daarin gezien als het ultieme principe van kennis. In die logica verschijnt de mystieke leermeester als iemand met toegang tot verborgen kennis. Dat kan hiërarchieën creëren waarin volgelingen zich afhankelijk en ondergeschikt opstellen. Het risico is dat men zich terugtrekt uit de wereld en vervalt in fatalisme over maatschappelijke verandering."

Vasten voor dialoog

In 2026 valt de islamitische ramadan (de avond van 17/2-19/3) volledig binnen de christelijke vastentijd (18/2-4/4). Kunnen gezamenlijke initiatieven in die periode de interreligieuze dialoog bevorderen?

"Het is betekenisvol dat ramadan en vastentijd samenvallen, maar we moeten verder kijken dan symbolische initiatieven", zegt Khalid Benhaddou. "Vasten herinnert de mens eraan dat hij niet volledig mag opgaan in consumptie en onmiddellijke behoeftebevrediging. Het nodigt uit tot dankbaarheid, matiging en bewustwording. In die diepte zit de ware spiritualiteit van het vasten, maar die raakt soms ondergesneeuwd in hedendaagse invullingen. Daarom is het belangrijk vasten breder te kaderen en te verbinden met maatschappelijke vragen. In een consumptiemaatschappij waarin geluk vaak wordt herleid tot economische groei, kunnen levensbeschouwingen een tegenverhaal bieden. Niet alleen christendom en islam, maar ook andere levensbeschouwelijke tradities kunnen mensen aanzetten tot consuminderen en herwaardering van wat werkelijk van waarde is. Initiatieven die bijdragen aan een meer sobere en bewuste levensstijl verdienen ondersteuning."